

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 363-367

Geliş/Submitted/ Отправлено: 15.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 20.06.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43602

Kitap Tanıtımı

Book Review

Рецензия На Книгу

Fatoş YENİGÜN

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

fatosyenigun2626@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3059-9435

“TÜRKİYE TÜRKÇESİ İ SESBİLGİSİ” ADLI ESERE DAİR *

Prof. Dr. Erdoğan Boz editörlüğünde, Doç Dr. Cüneyt Akın, Doç. Dr. Özgür Ay, Doç Dr. Dilek Erenoğlu Ataizi ve Dr. Fatih Doğru'nun birlikte hazırladıkları Türkiye “Türkçesi I Sesbilgisi” adlı eser Türkçe alanında yeni bir eser olma özelliği taşımaktadır. Eserin ilk basımı Kasım 2019’da yapılmış olup içerik açısından da güncel bir eserdir.

Eserin ön söz kısmında ifade edildiği üzere yalnızca akademik bir eser olarak yazılmadığı, öğrenciler ve araştırmacılar dışında sesbilgisi konusunda meraklı kişilerin de faydalanabileceği bir eser olarak hazırlanmış olduğu belirtilmiştir. Eserin her bölümünün farklı araştırmacılar tarafından ayrı bir bölüm halinde hazırlanmış olması, eserin genel bütünlüğünün korunmuş olması ve her bölümün sonunda, özellikle öğrenciler için, bölüm ile alakalı değerlendirme sorularının ve testin hazırlanmış olması eseri benzer çalışmalardan ayıran başlıca özellikler olarak nitelendirilebilir.

- Eserin genel bölümleri ve her bir bölümün yazarları şöyledir:
- I.Bölüm (Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU ATAİZİ): Temel Kavramlar (s. 3-56)
- II.Bölüm (Doç. Dr. Özgür AY): Sesbirimler (s. 57-84)
- III. Bölüm (Doç. Dr. Cüneyt AKIN): Ses Dizimi (s. 85-104)
- IV. Bölüm (Dr. Fatih DOĞRU): Ses Değişmeleri (s.105-155)

* **Cite as/Atıf:** Yenigün, F. (2020). “Türkiye Türkçesi I Sesbilgisi” Adlı Esere Dair, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 363-367. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43602>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

“Türkiye Türkçesi I Sesbilgisi” adlı çalışmanın ön söz bölümünde çalışmanın bölümleri hakkında bilgiler verilmiş, çalışmanın amacı, önemi, hedefi açıklanarak çalışmada emeği geçenlere teşekkür ile sonlandırılmıştır.

“Temel Kavramlar” bölümü; “Dil ve Ses” Bölümlerine ayrılmıştır. “Dil Bölümü”, “Dil Nedir”, “Anatomi Yoluyla Dil”, “Beyin Dil İlişkisi”, “Dilin Tanımı”, “Dilin Kökeni”, “Dilbilgisi Dilbilimi”, “Dünya Dilleri”, “Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri”, “Yazı Dili”, “Konuşma Dili”, “Lehçe Şive Ağız” ve “Türkçenin Lehçe Şive ve Ağızları” alt bölümlerine ayrılmıştır. Ses Bölümü ise, Ses Nedir, Sesbilgisi Sesbilimi, Sesbirim, Ses Yolu, Ses Organları, Ses Harf, Hece, Çevriyazı, Yazım (İmla), Ses ile Yazım İlişkisi, Söyleyiş ve Alıntı Sözcüklerin Yazımı ve Söyleniş” alt bölümlerine ayrılmıştır.

“Temel Kavramlar” sesbilgisi; dilin seslerinin oluşumunu, boğumlanmalarını, sınıflandırılmasını, kelimelerdeki sıralanışlarını, ses değişimlerini, hece yapısını ve tonlamayı inceleyen bilgi dalı olarak tanımlanmaktadır. Sözcük dilin anlamlı en küçük parçasıdır ve sözcüğü meydana getiren ise belli bir harf kalıbına girmiş sesler topluluğudur. Ses bilgisinin, sözcüklerin temelini oluşturan sesleri, harfleri ve bunlarla ilgili kuralları ele alan bir bilim olmasının yanında farklı bakış açılarına göre pek çok dil tanımının da varlığı üzerinden dil ile felsefeyi ilişkilendirmektedir. Felsefi bakış açısına göre dil standart olan sözcükler aracılığı ile bir iletişim yöntemi olarak meydana gelen yapı ya da bütünün adıdır. Dilin dil sistemindeki değişimlerinin, toplumun iç hareketliliğine bağlı olduğu görüşünün savunulduğu çalışmada, bu görüşü temellendirmek için, kendi coğrafyasında bölgesel değişiklikler gösteren dile bir de eğitim ve kültür düzeyinin eklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, dilin kullanım sürecinde iletiyi aktarmada pek çok farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu durumdan dolayı dil, sadece önceden tespit edilmiş şekline göre değil, anlık ve süreçli kullanımlara göre de incelenebilir. Nihayet dilbilimi, bu tür değişkenler sonucunda ortaya çıkan niteliklere göre dilin yapısını inceleyen bir bilim olarak kitabın konusu olmuştur.

“Yazı dili” bölümünde, konuşmaya dayalı olarak gelişen yazı dili, konuşma dilinin bir şivesinin ölçünlü dil olarak kabul edilip önceden bir alfabeyle göre simge / sembollerle gösterilmesi olarak ifade edilmektedir. Yazı için; kaya resimlerinden, taşa kazınan yazılardan hiyeroglif, sonra da kâğıt ve bilgisayar ortamına doğru çok uzun bir yolculuğun hem tarihlendiricisi hem de tarihin kendisi, insanın bir macerasıdır. Önce doğanın çizgilere yansması, sonra çizgilerin doğayı yansıtması olan yazı, düşüncenin alfabeden yansıyan sesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazı dili, tarihi geçmişi ve kültürü olan milletlerin geçmişten getirdiği hayat kodlarını sonraki nesillere aktarıldığından bahsedilmiştir.

Bölümün devamında yazı dili anlık dil değil, sesletilmeye hazır bir dil olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda yazılanlar üzerinde geriye yönelik olarak silinerek düzeltmeler yapılabilir. Yazı dili, yazım kurallarına uymak bakımından katı bir tutuma sahiptir. Bu sebeple dilin özellikleri varlık gösterdiği sürece korunmasını sağlamıştır. Ayrıca yazı dili, yapay bir dildir. Doğal dillerin oluşturduğu saymaca ortamın yazılı kodlarla ileticisi durumundadır. Yazı dili, kalıcı eserler yoluyla konuşurlarının hayat felsefesi, sosyolojik durumu, psikolojik özellikleri, coğrafyası, kültürü ve tarihini takip etmeye olanak tanımıştır.

“Sesbirimler” bölümü; “Parçalarüstü Sesbirimler”, “Vurgu”, “Ton (Titrem)”, “Ezgi”, “Odak”, “Kavşak”, “Durak”, “Süre (Uzunluk, Kısalık)”, “Ses Rengi”, “Parçalı Sesbirimler Bölümü”, “Ünlüler”, “Ünsüzler” ve “Türk Dili Kaynaklı Sözcüklerin Ses Özellikleri” alt bölümlerine ayrılmıştır.

Bu bölümde öncelikle ses bilgisinin tanımı yapılmış, daha sonra sesbirimlerin neler oldu-

ğu hakkında bilgiler verilmiştir. Anlatımın açıklayıcı olması için örneklere ve alt başlıklarla ele alınan bazı özelliklerin diğer dillerdeki karşılıklarına da yer verilmiştir. Tablo şeklinde örneklerle bilgiler verilmiş ve vurgulanmak istenen örnekler belirtilmiştir.

Bölümde, bir dilin seslerinin yazıdaki karşılığı olarak söz edilen alfabeler, kullanım amaçlarına göre; fonetik alfabe, transkripsiyon alfabetesi, transliterasyon alfabetesi olarak üçe ayrılmaktadır. Milletlerin din değiştirme, coğrafya değiştirme ya da dil politikası gereği zorunlu bırakılma gibi sebeplerle alfabelerini değiştirdikleri ifade edilmekte, eski Sovyetler Birliği yapısı içindeki Türk lehçelerinin alfabelerinin zorunlu tutularak birkaç kez değiştirildiğinden bahsedilmiştir. Türkçe tarihi boyunca din değiştirmelerine dayalı olarak her din/inanç için alfabetesinin değiştirildiği ifade edilmiştir.

Esere göre yazı, konuşmanın anlık özelliğinden dolayı, insanın unutmamak, ya da yaymak üzere geliştirdiği en önemli kesitlerden biridir. Yazı, ortaya çıktığı çağlardan bugüne gelişimini tamamlamıştır. Konuşma dili anlık dildir. Söylenenler üzerinde aynı anda düzeltme yapılabilir. Bununla birlikte konuşma dili, zaman içinde hızlı bir değişim gösterir. Ses, şekil, dizimi bakımından aşınıp değişim gösterebildiği ifade edilmektedir.

“Ton” kavramının anlatıldığı alt bölümde, tonun aynı zamanda akustik ses bilimi ile ilgisinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda “ton”, titreşen varlıkların titreşim sayısının az ya da çok olması veya sesin tiz olması olarak tanımlanmaktadır. Konuşma sırasında sönük ve tümcelerdeki ton değişikliklerinin tümüne ezgi denir. Konuşma sırasındaki temel ton değişikliklerinin oluşturduğu ezgi, karşıdaki kişiye tümcenin bittiğini veya devam edeceğini ya da konuşmada neyin önemli olduğunu bildirmektedir.

“Kavşak” ise konuşmada içeriğin anlaşılmasını sağlayan önemli unsurlardan biridir. Durak, konuşma sırasında anlamın gerektirdiği biçimde sözcükler arasında yapılan kavşaktan daha uzun ses kesintisidir. Bu ses kesintileri sayesinde aktarılmak istenen anlamın oluşması ve verilmek istenen iletinin doğru anlaşılması sağlanır. Bu duraklar sayesinde anlam gölgelenmez ve açıklık kazanmaktadır.

“Ses Dizimi” bölümü; “Ünlü Uyumları”, “Ünsüz Uyumu”, “Ünsüz Uyumsuzluğu”, “Ünlü-Ünsüz Uyumu”, “Ünlü-Ünsüz Uyumsuzluğu”, “Ses Birleşmeleri”, “Hece-Heceleme”, “Türkçede Hece Türleri”, “Yardımcı Ünlüler” ve “Yardımcı Ünsüz” alt bölümlerine ayrılmıştır.

“Ses Dizimi” bölümünde fiziğin temel birimlerinden biri olan sesin düzenli ve düzensiz olmak üzere ikiye ayrıldığı belirtilmiştir. İnsan diline özgü seslerin düzenli sesler grubuna girdiği üzerinde durulmuştur. Buna göre konuşma dillerindeki seslerin fiziksel özelliklerine göre ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki temel ulama ayrılmıştır. Ses dizimi, ünlü uyumları, ünsüz uyumu, ünsüz uyumsuzluğu, ünlü-ünsüz uyumu, ünlü-ünsüz uyumsuzluğu ve ses birleşmeleri şeklinde başlıkları altında ele alınmaktadır. Ünlü uyumları, damak (kalınlık-incelik) uyumu ve dudak uyumu (düzlük-yuvarlaklık uyumu) adı altında iki alt başlık hâlinde incelenmiştir. Ünsüz uyumu, kök ve tabanlarda, ekleşme yoluyla, ulanma yoluyla olmak üzere üçe ayrılmıştır. Ses birleşmeleri ise; hece- heceleme, Türkçede hece türleri, yardımcı ünlüler ve yardımcı ünsüz olmak üzere dört alt başlıkta ele alınmıştır. Her kavram için önce bilgi verilmiş daha sonra o kavramla ilgili özellikler maddeler halinde sıralanmış ve her maddenin altında örnekler verilmiştir. Bu kavramlar değerlendirilirken gerekli görülen yerlerde örneklerdeki kelimeler, heceler ve vurgusu yapılan yerler koyu renkle belirtilmiştir. Verilen örneklerdeki kelimelerin diğer dillerdeki karşılıkları da ele alınmıştır. Anlatımın açıklayıcı olması için gerekli görülen yerler tablo şeklinde bilgilerle sunulmuştur.

Konuşucunun zihnindekiler beyinden verilen komutla ve konuşma organlarınca dil ses-

lerine dönüştürülerek açığa vurulduktan sonra dinleyenin işitme organları aracılığıyla beynine ulaşması; orada çözümlenerek konuşanın açıklamak istediği düşüncenin belirmesi ile bu uyumun sağlanması halinde gerçekleşmiştir. Bu yaklaşımda dinleyiş fonetiği ise, insan seslerinin duyulmasını sağlayan duyma organlarımızın yapısı ve işleyişiyle duyma esnasındaki akustik olayları araştıran bir kavra olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu fonksiyonunu yerine getirirken, fizyolojik ve akustik fonetikten faydalandığından bahsedilmekte, fizyolojik fonetikten, duyma organlarının yapısı ve işleyişi; akustik fonetikten ise, kulak dışı ve kulak içi ses dalgalarının tahlili konusunda fayda sağlandığı belirtilmektedir.

“Ses Değişimleri” bölümü; “Ünlü Değişimleri”, “Ünsüz Değişimleri” ve “Ünlü-Ünsüz Değişimleri” alt bölümlerine ayrılmıştır.

“Ses Değişimleri” bölümünde ses değişiminin tanımlanmıştır. Sonrasında Ses değişimleri; ünlü değişimleri, ünsüz değişimleri ve ünlü-ünsüz değişimleri olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır. Ünlü değişimlerinin alt başlıkları; artlaşma, önlüleşme, daralma, genişleme, yuvarlaklaşma, düzleşme, sıra değiştirme, türeme, düşme geçişme ve alıntı sözcüklerde birincil uzunlukların kaybolması şeklinde irdelenmiştir. Ünsüz değişimlerinin alt başlıkları; ötümlüleşme, ötümsüzleşme, düşme, erime, yutulma, ikiz ünsüzlerin tekleşmesi, türeme, benzeşme, benzeşmezlik, dudaksıllaşma, dişsilleşme, damaksıllaşma, süreklileşme, süreksizleşme, ikizleşme, örnekseme, göçüşme, yarı ünlüleşme ve çoklu kullanım şeklinde ayrılmıştır. Ünlü-ünsüz değişimleri ise, büzülme, derilme, kaynaşma, toplama, hece tekleşmesi, grup düşmesi, hece düşmesi ve bozulma şeklinde alt başlıklar halinde ele alınmıştır. İlk olarak ele alınan kavramlarla ilgili ses olaylarının tanımı yapılmıştır. İkincil olarak verilen ses olayları ile ilgili örnek cümleler verilmiştir. Bu örnek cümlelerdeki belirtilen kelimelerin anlaşılır olması için verilen kelimelerin altı çizilerek yazılmıştır. Verilen örneklerdeki kelimelerin diğer dillerdeki karşılıkları da incelenmiştir. Bölümün sonunda ise değerlendirme soruları, cevap anahtarı ve bölüm kaynakçasına yer verilmiştir.

Türkçede tek sestem oluşan heceler de bulunmakla birlikte ünlülerin, tek başlarına bulunup, anlam oluşturabildikleri ifade edilmiştir.

Yardımcı seslerden söz edilmekle birlikte yardımcı seslerin, anlamsal (semantik) bir gerekleyle kullanılan, yardımcı seslerin ses bilgisel yani fonetik işlevlerinin varlığından söz edilmiştir. Ünlü ile başlayıp tabana, ünlüyle başlayan bir ekin getirilememesi sonucunda İyi yardımcı ünsüzle biten bir tabana, tek ünsüzden ibaret bir ek getirilememesi neticesinde de dar ünlülerle bu açığın kapatılması söz konusudur. Türk dilinde arda gelemeyen ünsüzlerin arasına yardımcı ünlünün girdiği, bu durumun Türkçenin ses özelliklerine aykırı bir durum olmadığından bahsedilmiştir.

Ses değişimlerini etkileyen çeşitli nedenler olduğundan bahsedilmekle birlikte, ses değişimlerinin gerçekleşmesinde dil ilişkileri, eklenme, dil planlaması, ölçünlü dil ve ağız ilişkisi, tarihsel süreç, ırkın etkisi, coğrafyanın etkisi, en az çaba ve en çok çaba etkisi, çocuklara verilen ana dili eğitimi, sosyal ve siyasal etkenler, alt katman etkisi, üst kalınan etkisi, örneksemelerin etkisi, yazım kurallarının etkisi gibi nedenler sıralanmaktadır. Ses değişimleri sözcük içinde ön sesle, iç sesle veya son sestem herhangi bir konumda gerçekleşebilmekle birlikte, bazı değişimlerin adlandırılmasında ses değişiminin gerçekleştiği konumun dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Büzülme kavramının önemine dikkat çekilerek bu kavramı; “Bir sözcükteki ünlü-ünsüz-ünlü sıralamasında bulunan bir ses öbeğinin uzun ünlüye dönüşmesi sonucu gerçekleşen olay” olarak anlatılmıştır. Zamanla ünlüdeki uzunluğun kaybolduğu ve normal süreli bir ünlüye

dönüştüğü ifade edilmiştir. Aynı şekilde “toplaşma” kavramı da; “Yan yana olan iki heceden birincisinin ünlüyle bitip ikincisinin yine ünlüyle başlaması durumunda, bu hecelerden birindeki ünlünün sürekli bir ünsüze değişmesi ve korunan heceye bağlanması sonucu ortaya çıkan ses değişmesi” olarak tarif edilmiştir.

Sonuç olarak; eserde açık, anlaşılır ve sade bir üslup kullanılmıştır. Açıklayıcı olması için verilen örnekler, ayrıntılar ve farklı dillerdeki örneklerle birlikte ele alınmış ve örnekler üzerinden çözümlenmeler yapılmıştır. Eser, ele alınan konular itibariyle okuyucunun akademik ihtiyacını karşılayacak niteliktedir. Eserin gerek alandaki birtakım boşlukların doldurması gerekse de alanla ilgilenen araştırmacılara kaynaklık edecek nitelikte olması dolayısıyla önemli bir çalışmadır. Günümüzde Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği, Türkçe Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği gibi bölümlerde sesbilgisi dersinin olması ve öğrencilere sesbilgisi dersinin doğru ve iyi bir şekilde öğretilmek istenmesinin sonucu olarak alanla ilgili yayınlanan kitaplarda bir artış olmuştur. Bu artışın akademisyenlerin dilbilime bir teşviği olarak değerlendirmek mümkündür.

KAYNAKLAR

Akın, C., Ataizi, D. E., Ay, Ö. ve Doğru, F. (2019). Türkiye Türkçesi I Sesbilgisi (Ed. Prof. Dr. Erdoğan Boz), Ankara: Gazi Kitabevi.

